

Dan Jones
Marina Amaral

Culoarea timpului

O nouă istorie a lumii
de la 1850 la 1960

LITERA

București
2020

anii 1850 *Lumea imperiilor*

11

anii 1860 *Insurecție*

51

anii 1870 *Epoca tulburărilor*

83

anii 1880 *Epoca minunilor*

115

anii 1890 *Amurgul secolului*

147

anii 1900 *Întuneric în zori*

183

anii 1910 *Război și revoluție*

221

anii 1920 *Nebunii ani '20*

267

anii 1930 *Drumul spre război*

313

anii 1940 *Distrugere și salvare*

351

anii 1950 *Vremuri schimbătoare*

393

Indice

430

1850 Lumea imperiilor

„Aparatul de fotografiat le va prezenta [artiștilor] cel mai fidel transcript al naturii, cu detalii și profunzime de o perfecție egală, lăsând la latitudinea lor să își exercite judecata, să se joace după propria plăcere și puterea inventiei.”

Roger Fenton, 1852

Pe 8 martie 1855, un avocat englez de 35 de ani devenit fotograf, pe nume Roger Fenton, a ajuns cu vaporul la Balaclava, în peninsula Crimeea de la Marea Neagră, și și-a descărcat echipamentul. Crimeea era zonă de război. Fenton și cei doi asistenți ai săi veniseră înarmați cu cinci aparate de fotografiat, 700 de plăci din sticlă, unelte pentru gătit, echipament de campare, trei cai cumpărați din Gibraltar și o căruță care aparținuse unui vânzător de vinuri și fusese transformată în cameră obscură mobilă și în dormitor.

Fenton era un artist pionier și un paratrănsnet politic. Era membru fondator al Societății Fotografice, înființate pentru a promova o formă de artă nouă și care evoluă rapid. Călătoria lui era finanțată de editorul din Manchester Thomas Agnew & Sons, care dorea fotografii pentru a le vinde, și era sprijinită de monarhul britanic, regina Victoria, și de soțul și consorțul acesteia, prințul Albert.

Fenton este pe bună dreptate pomenit azi drept primul fotograf de război din lume, deși portretele lui eroice lipsesc de viață și artificiale făcute în Crimeea sunt ceea ce am numi azi propagandă, nu documentare. Au fost produse pentru a justifica miile de vieți de britanici pierdute

din cauza violenței și a epidemiei într-o luptă inutilă și epuizantă care implica patru dintre puterile imperiale ale anilor 1850: Marea Britanie, Franța și Imperiul Otoman, pe de o parte, și Rusia, de celalătă parte. Relatări şocante despre condițiile din Crimeea apăruseră în *The Times*; guvernul britanic era nerăbdător ca Fenton să vină cu o contraponere vizuală la aceste vești proaste.

Oricum ar fi fost, călătoria lui Fenton în Crimeea a fost totuși extrem de importantă ca moment istoric. A marcat punctul din care marile evenimente mondiale au început să fie documentate intensiv pe film. Din acest moment, fotografia devine un filon bogat din mina posterității, iar serviciul pe care oameni precum Fenton îl-au făcut pentru patronii lor nu se compară cu serviciul pe care îl-au oferit generațiilor de istorici pe atunci nenăscute, care caută să povestească și să explice istoria evenimentelor mondiale de atunci până acum.

Deci, cum era lumea anilor 1950 pe care a început Fenton să o fotografieze în toată gloria sa și nu mai puțin în nenorocirile sale? Era, pe scurt, o epocă a imperiilor. Puterea dominantă era Marea Britanie, a cărei zonă de comandă și de cuceriri includea Canada, India, Birmania, părți din sudul

1850	1851	1852	1853	1854
[Apr.] Papa Pius al IX-lea este readus la Roma de trupe franceze. Acesta se aflase în exil din 1848	[Ian.] Rebeliunea Taiping izbucnește în Tianjing, aducând dinastia Qing în putere în China împotriva Regatului Ceresc Taiping, condus de Hong Xiuquan	[Martie] Începe publicarea în foileton a romanului <i>Casa întunericului</i> de Charles Dickens	[Iunie] Georges-Eugène Haussmann este numit să înceapă un program radical de reconstrucție a Parisului	[Mai] Legea Kansas-Nebraska duce la crearea teritoriilor SUA Kansas și Nebraska, declanșând violențele cunoscute sub numele de „Kansasul Însângerat“: o bătălie de durată între cei pro și cei antisclavie
[Mai] Hipopotamul Obaysch ajunge în noua sa casă de la grădina zoologică din Londra, fiind capturat în Egipt și trimis în Marea Britanie ca dar	[Mai] Marea Expoziție se deschide la Crystal Palace (Palatul de Cristal), pe atunci în Hyde Park, Londra	[Dec.] Charles-Louis Napoleon Bonaparte răstoarnă la Doua Republiei Franceze și este încoronat împărat al Franței ca Napoleon al III-lea	[Iulie] Comandorul SUA Matthew C. Perry intimidează Japonia cu nave de război americane, conducând la încheierea unui tratat comercial dintre Japonia și SUA	[Sept.] John Snow descoperă focalul epidemiei de holeră din Londra la o pompă de apă, dovedind că boala se transmite prin apă
[Sept.] Compromisul din 1850 este aprobat de Congresul SUA într-o tentativă de a evita conflictul între statele pro și antisclavie din Uniunea în expansiune	[Iulie] Moartea lui Louis Daguerre, pionier și popularizator al fotografiei	[Oct.] Războiul din Crimeea începe când Imperiul Otoman, sprijinit și ulterior primit în ajutor forțe expeditionare din Marea Britanie și Franța, declară război Rusiei	[Oct.] Are loc șarja Cavaleriei Ușoare în timpul bătăliei de la Balaclava, în Războiul Crimeii	

Africii, Australia și Noua Zeelandă, împreună cu multe alte avanposturi similare răspândite de-a lungul marilor oceane pe care le stăpânea și le explora cu ajutorul unei flote care făcuse atât de multe ca să transforme Marea Britanie într-o superputere.

În Europa și în Orientalul Mijlociu, competitorii și rivalii Marii Britanii îl includeau, evident, pe francezi, otomani și ruși. Dinastia chineză Qing și mogulii indieni formau concurență pentru influență și resurse în Orient. America de Sud era dominată de Brazilia, în timp ce între Golful Mexic și Marile Lacuri se dezvoltau tinerele State Unite. Născute cu 70 de ani înainte în urma unui act de sfidare rebelă împotriva stăpânirii britanice, SUA cumpăraseră teritoriile de la Franța și înghizișera rămășițele cândva mărețului Imperiu Spaniol. Americanii albi liberi, împreună cu coloniștii europeni și chinezi, erau acum ocupati să colonizeze marea teritoriu nord-american dintr-o Atlantic și Pacific. Cu toate acestea, pe măsură ce Statele Unite s-au extins, diviziunile dintre acestea au devenit și mai importante, având consecințe care vor deveni teribil de evidente în anii 1860.

Celealte mari forțe motrice ale acestei perioade imperiale au fost tehnologia și descoperirile. Industrializarea rapidă și noile invenții schimbau modul în care trăiau, lucrau, călătoreau, comunicau,

gândea și visau oamenii. De la cabluri de telegraf de sub mări la mari vapoare de deasupra, de la planuri ambițioase de reconstrucție a unor vechi orașe venerabile, la războiile în care se foloseau tunuri ce puteau transforma o clădire în ruine în doar câteva minute, de la explorare de ținuturi exotice îndepărtate și de la studii științifice asupra originilor vieții însăși la distrugerea sistematică a vechilor populații prin boli, strămutare silită și forță brută: anii 1850 au fost o perioadă de schimbare extraordinară, aproape fără precedent, care a tulburat, încântat și ucis oameni în egală măsură. Dar, pe măsură ce lumea se schimba pentru totdeauna, tot pentru totdeauna era păstrată de oameni precum Fenton cel trimis în Crimeea, în căruța lui pentru transportat vin care fusese transformată: surprinzând viața prin lentilele aparatului său de fotografat, fie că și-a dorit sau nu asta, astfel încât secole mai târziu să putem să păsim din nou în epoca lui, în alb și negru. Sau, într-adevăr, în culori.

1855

[Martie] Roger Fenton sosete în Crimeea cu carul său fotografic pentru a documenta conflictul în desfășurare

[Martie] Țarul Nicolae I al Rusiei moare și este urmat la tron de fiul său cel mai mare, Aleksandru al II-lea

[Sept.] Sevastopolul cade în urma unui atac combinat al forțelor franceze și britanice

1856

[Martie] Vârful XV din Himalaya este măsurat drept cel mai înalt munte – numit ulterior Everest

[Martie] Războiul Crimeei se încheie cu Tratatul de la Paris

[Oct.] Începe al Doilea Război al Opriului, aducând forțe britanice și franceze împotriva celor ale Chinei dinastiei Qing

1857

[Mai] Începe Rebeliunea Indiană odată cu răscoala șipailor din armata Companiei Indiilor de Est lângă Dehli. Ostilitățile continuă mai mult de un an

[Sept.] Panica financiară de la New York obligă băncile din oraș și companiile de căi ferate din SUA să se închidă

[Dec.] Ottawa este numită capitală a provinciei Canada de către regina Victoria

1858

[Ian.] Felice Orsini încearcă să-l asasineze pe Napoleon al III-lea cu o bombă. Orsini este ulterior ghilotinat

[Aug.] Este aprobată Legea guvernământului Indiei, punând efectiv capăt stăpânirii Companiei Indiilor de Est și trecând puterea în mâinile coroanei britanice

[Aug.] Președintele SUA schimbă mesajele telegrafice transatlantice cu regina Victoria – cablul telegrafic se strică la puțin timp după aceea

1859

[Apr.] Încep lucrările la Canalul Suez

[Aug.] SS *Great Eastern*, proiectat de Isambard Kingdom Brunel și, la acea dată, cea mai mare navă construită vreodată, pornește în primul său voiaj

[Nov.] Charles Darwin publică *Despre originea speciilor*, propunând o teorie a evoluției prin selecție naturală

Unul dintre oamenii care au marcat această epocă a imperiilor a fost Charles-Louis Napoleon Bonaparte, nepot și moștenitor al lui Napoleon I, generalul charismatic care preluase controlul asupra Franței revoluționare în 1799 și dominase lumea.

Prima domnie a lui Napoleon I s-a terminat cu o umiliință militară în bătălia de la Waterloo, iar acesta a murit în exil în Sf. Elena, în 1821.

Succesorul său, cunoscut în tinerețe sa ca Louis-Napoleon, și-a trăit și el o mare parte din viață în exil, complotând să revendice coroana unchiului său și să readucă Franța la gloria sa imperială. Momentul său a venit în 1848. După o revoluție politică împotriva dinastiei de Bourbon, s-a declarat o a Doua Republică Franceză, iar Louis-Napoleon s-a întors pentru a fi ales președinte.

Misiunea lui Louis-Napoleon de a readuce Franța la momentul său de glorie bonapartist implică un program viguros de modernizare, care includea reformă bancară, planificare urbană, construcție de căi ferate și de nave și îmbunătățiri în agricultură. Dar totul se făcea în umbra autocrației. În 1852, președintele și-a dărâmat propria republică și s-a încoronat împărat. Și-a luat numele de Napoleon al III-lea în semn de respect pentru fiul primului Bonaparte, un alt Napoleon, care a fost conducătorul de drept al Franței câteva zile în vara lui 1815. La încoronarea sa, Napoleon al III-lea declară: „Unii spun că imperiul înseamnă război. Eu spun că imperiul înseamnă pace“.

Acstea cuvinte frumoase s-au dovedit fără valoare. Tot restul deceniului, opozanții au fost exilați sau întemnițați. Franța a intrat în Războiul Crimeii (1853–1856) și a invadat Italia (1859). În anii 1860 (când a fost făcută această fotografie), represiunea a fost relaxată; dar la final Napoleon al III-lea s-a dovedit o copie a lui Bonaparte. În urma înfrângerii într-un război cu Prusia, în 1870, a fost răsturnat de la putere și exilat. A murit în Anglia trei ani mai târziu.

Parisul reconstruit

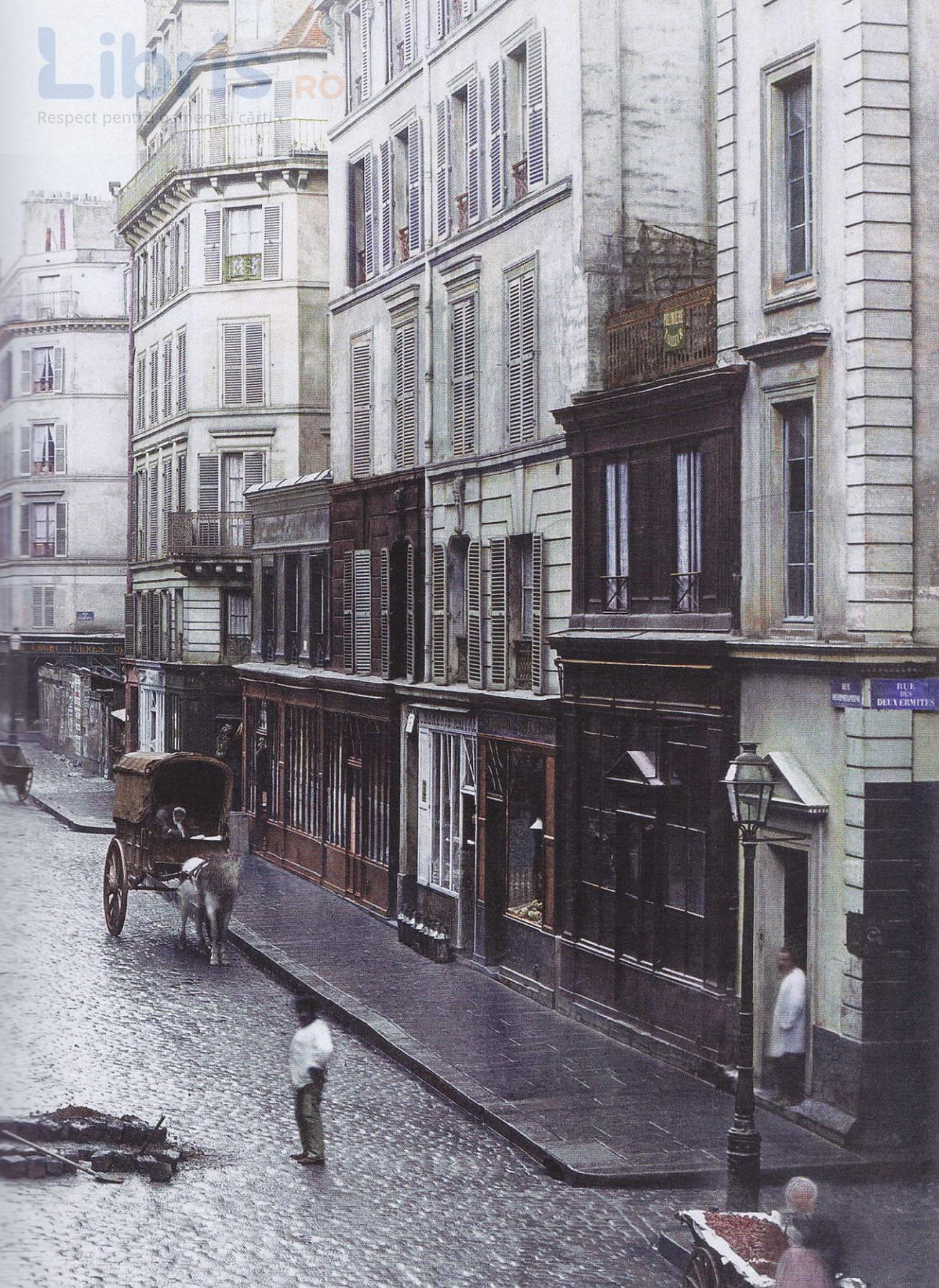
Una dintre realizările cele mai frapante ale lui Napoleon al III-lea a fost reconstrucția totală a capitalei Franței, Paris. În 1850, peste o treime din populația în creștere rapidă a Parisului era îngheșuită într-o zonă restrânsă îngrădită de ziduri medievale, afectată de epidemii ca holera și febra tifoidă.

Aflat în exil în anii 1840, Napoleon își declarase ambiiția de a reconstrui Parisul ca un oraș magnific din marmură, după modelul dat de primul împărat roman, Augustus. În anii 1850, această sarcină i-a fost încredințată baronului Georges-Eugène Haussmann, energeticul, dar și necioplitul prefect de Sena. Au fost demolate 12 000 de clădiri, multe în mahalalele din centrul orașului. Noul sistem de canalizare și de aducții unei a îmbunătățit calitatea apei, în timp ce bulevardele largi, mărginite de copaci, legau între ele parcuri și piețe publice.

Lucrarea lui Haussmann a costat 2,5 miliarde de franci (circa 5 miliarde de euro azi) și a împărtit clar opinia publică. Poeții Victor Hugo și Charles Baudelaire au crezut că lucrarea distrusese șarmul medieval al Parisului, în timp ce mulți alții susțineau că noile străzi largi erau gândite să facă mai ușoară mobilizarea trupelor împotriva unei viitoare revoluții. Scriitorul Emile Zola a numit Parisul lui Haussmann „o enormă ipocrizie, o falsitate de un iezuitism colosal“.

Totuși, orașul a fost transformat. Pe pagina următoare vedem primele lucrări începute pe Rue de Constantine, spre Palais de Justice, aşa cum au fost redate de Charles Marville, numit fotograf oficial al Parisului în 1858. Aproape toate clădirile din această fotografie (cu excepția Palais, aflat în renovare în momentul realizării acestei fotografii) au dispărut acum.

„Când cineva e atât de fericit și
de binecuvântat în viață de
familie, cum sunt eu, politica (cu
condiția ca țara mea să fie în
siguranță) trebuie să ocupe doar
locul al doilea.”

Regina Victoria,
jurnal, 1846

Regina Victoria

În timp ce Napoleon al III-lea dădea o nouă formă Franței, peste Canalul Mânecii Marea Britanie era remodelată sub domnia reginei Victoria. În 1854 avea 35 de ani și purtase coroana aproape jumătate din viață, de când ii urmase la tron unchiului ei William al IV-lea, în 1837. Descrisă de un biograf modern drept „sinceră, fără fasoane și încăpățânată”, Victoria a înțeles poziția constituțională delicată a monarhiei britanice și a domnit șase decenii de transformări decisive: epoca „victoriană”, în timpul căreia Imperiul Britanic a ajuns să acopere o cincime din suprafața Pământului. Impulsionată de revoluția industrială și tehnologică și de valul de încredere națională încurajat de faptul că regina sprijinea marile lucrări care celebrau caracterul și realizările supușilor săi, Marea Britanie a devenit motiv de invidie și de suferințe în întreaga lume.

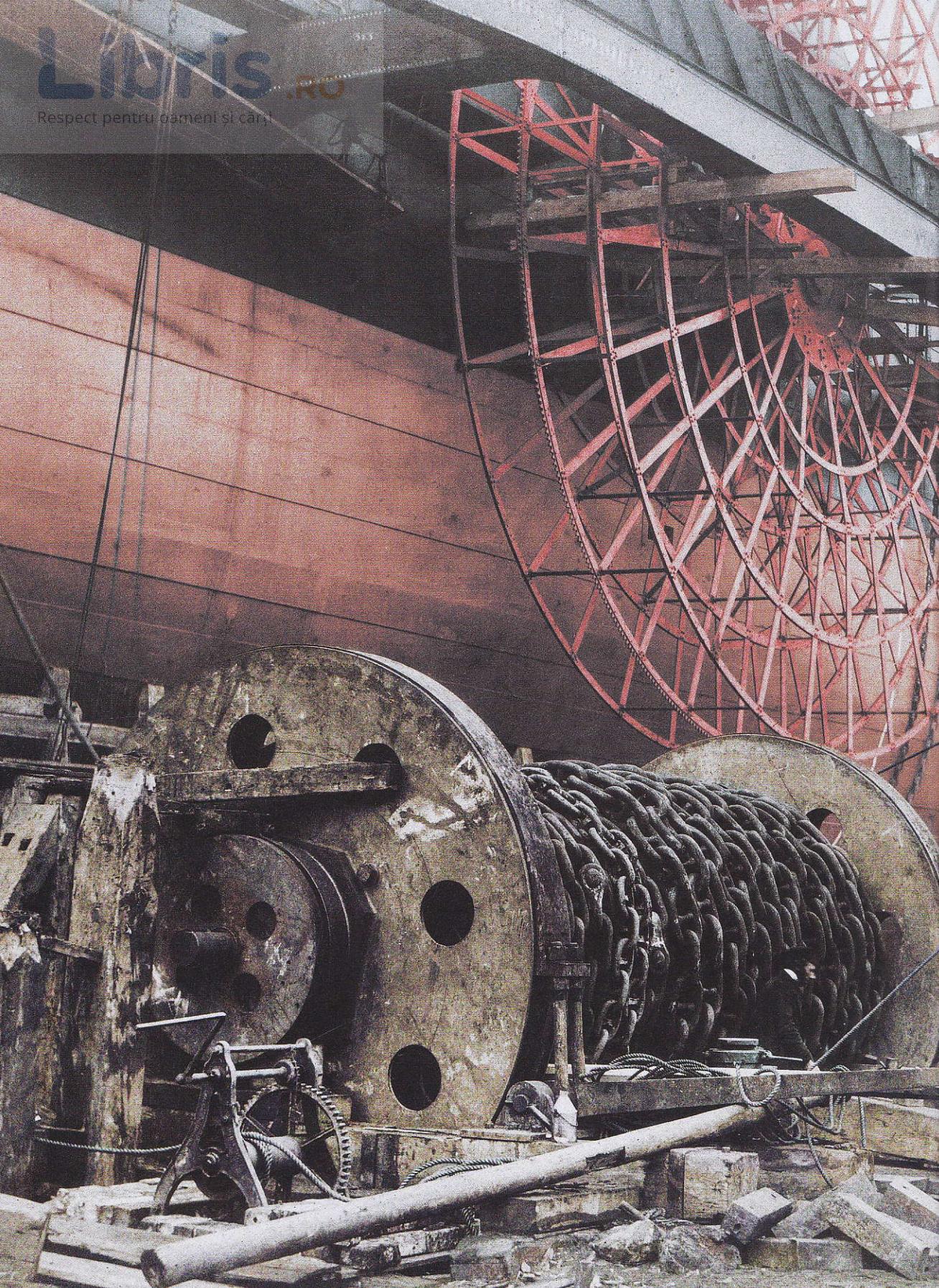
Victoria a fost fotografiată aici de Roger Fenton, pe 30 iunie 1854, ca parte a unei serii de portrete comandate de soțul, consortul și dragostea ei, prințul Albert. Cuplul a avut nouă copii, cel mai mic, prințesa Beatrice, născându-se în 1857; când Albert a murit în 1861, posibil de febră tifoidă, Victoria s-a adâncit în cel mai profund doliu.

Despre această fotografie, una dintr-un set realizat în acea zi, Victoria a notat în jurnalul ei că a fost „realizată cu mult succes, dar a durat mult”. Privirea ei melancolică, pe care o ține deliberat departe de aparat, era parte a unei compozиii tipice. În ciuda rochiei relativ simple, domestice, a cărții din poală și a părului parțial descoperit, regina rămâne cumva enigmatic de distanță.

Liberis.RO

Respect pentru oameni și cărăi

„Domnul Brunel nu și-a permis niciodată să negligeze vreo descoperire nouă care promitea să fie de valoare atunci când o aplicai la inginerie.”

The Engineer, necrolog, 1859

SS *Great Eastern*

Isambard Kingdom Brunel se afla în pragul morții când a fost finalizată cea mai mare navă de până atunci. Împreună cu George Stephenson și Joseph Bazalgette, Brunel a fost unul dintre inginerii de frunte ai Marii Britanii din vremea reginei Victoria. Jobenul și trabucul său erau la fel de ușor de recunoscut ca realizările sale din domeniul construcțiilor: podul suspendat Clifton din Bristol, gara Paddington din Londra și calea ferată Great Western. Lucrările lui Brunel au reprezentat spiritul de aventură și invențiile care au oferit combustibil ambițiilor imperiale ale Marii Britanii în secolul al XIX-lea.

SS *Great Eastern*, înfățișată aici, a fost a treia navă a lui Brunel și ultimul său proiect important. Construit la șantierul naval al lui John Scott Russell din Millwall, Londra, între 1854 și 1858, vasul a fost proiectat la scară mare (deplasament 32 000 de tone). Intenția lui Brunel a fost ca acesta să fie în stare să realizeze lunga călătorie din Europa către avanposturile comerciale din India ale Marii Britanii sau chiar către coloniile sale din Australia, fără realimentare.

Primul său voiaj a avut loc în toamna anului 1859. Brunel, deja suferind de probleme renale, a avut un accident vascular la bordul navei puțin înainte de acest moment și a murit pe 15 septembrie. Cea mai mare contribuție adusă de SS *Great Eastern* epocii sale a fost instalarea cablurilor de telegraf peste Atlantic – dar dimensiunile și cheltuielile s-au dovedit de nesușinut. În 1889, nava a fost casată. Brunel murise de mult, fiind imortalizat de un vitraliu la Westminster Abbey, ca semn al recunoașterii statutului de titan al epocii victoriene.